

КРАСОТА, ЛЮБОВ И СМЪРТ В РОМАНА НА СЕНКЕВИЧ „QUO VADIS, DOMINE?“

Павел ФИЛИПОВ

Югозападен университет „Неофит Рилски“, България
E-mail: p_filip@abv.bg, ORCID ID: 0000-0002-1520-3340

BEAUTY, LOVE, AND DEATH IN THE NOVEL "QUO VADIS, DOMINE?" BY HENRYK SIENKIEWICZ

Pavel FILIPOV
South-West University „Neofit Rilski“, Bulgaria

ABSTRACT: Henryk Sienkiewicz's novel *Quo Vadis, Domine?* introduces us to ancient Rome at the time of Emperor Nero. The author shows us a world that is glamorous from the outside and corrupted from the inside, full of betrayals, murders and hypocrisy. All this is primarily seen through the eyes of three of the main characters – Emperor Nero, *arbiter elegantiarum* Gaius Petronius and Marcus Vinicius. They all see the Roman world differently. Nero puts himself at the center of this corrupted world, constantly talking about art, creating songs and poems that he sings and recites to his applauding audience, and behind the mask of this pseudo-creator is a cruel murderer, who sets Rome on fire, putting the blame for it on the Christians and condemning them to death. Petronius is an esthete by heart and nature. He loves beauty, the good life and art and skillfully manipulates Nero flattering his creative impulses. Thus, he manages to maintain the harmony in Rome, as when Nero is convinced that he is creating art, he is calm and does not cause trouble. Marcus Vinicius is a young patrician who falls in love with the Christian Lygia and, captured by her beauty, he starts to change. He becomes better, notices the desires and feelings of other people, and finally converts to Christianity.

KEYWORDS: Sienkiewicz, Quo vadis, Ancient Rome, Petronius, Nero, Vinicius, worldview, change

В романа на Хенрик Сенкевич „Quo vadis, Domine?“ е показан древният Рим в цялото му величие и на пръв поглед в този град всичко е прекрасно – хората, къщите, дрехите, слугите, приемите. Погледът на автора е раздвоен между християнството и римската аристокрация, която живее в собствения си свят и нейният Рим се подчинява на красотата и естетиката, които са умело поддържани и подхранвани от арбитъра на елегантността Гай Петроний. Той като меценат и ценител на изкуството умело направлява артистичния живот в града, но в същото време е принуден да ласкае безплодните опити на Нерон да ражда творчество. Желанието на императора е да постави себе си в центъра на живота и постоянно да бъде аплодиран. За него най-важна е фигурата на владетеля, а всичко останало – империята, градът, хората – няма значение.

В настоящата статия последователно ще бъдат анализирани мотивацията и светогледът на трима от героите на Сенкевич – Нерон, Петроний и Марк Виниций, които са типичните представители на Нероновия Рим и всеки от тях има различна гледна точка за красотата, любовта и смъртта. Дори щастието за тях е различен процес – за Петроний е завършен процес, но за Виниций и Нерон не е.

Според Куйо Куев Сенкевич изобразява два свята, езически и християнски, като по-добре му се отдава да пресъздаде отмиращия, който слиза от историческата сцена (Куев, 1998, с. 9). Светът на древния Рим все още не осъзнава приближаващия край на своето съществуване, единствено Петроний вижда неизбежното бъдеще, което не го плаши, но не му харесва. Другите римски персонажи следват събитията и преминават през сюжета, без да забелязват настъпващата нова религия. Християните инициират промените, търсят щастието в добруването и в центъра на техния мироглед е вярата в хората. Творбата е изпълнена с ярки образи и Емил Георгиев смята, че авторът създава истински и пълнокръвни второстепенни герои като Нерон, Петроний, Урс, Хилон, докато влюбените Виниций и Лигия са идеализирани (Георгиев, 1971, с. 40).

Един от оригиналните образи в романа е този на Петроний, който можем да кажем, че не харесва точно този Рим, но обича римския начин на живот, защото му доставя огромно удоволствие. Той почита красотата във всичките ѝ форми и я търси в изкуството, в жените, в любовта, намира я дори в дома на Авъл Плавций. Петроний дотолкова почита великолепието, че дори организира своето изящно самоубийство.

Неговият племенник Марк Виниций достига бавно и мъчително до истината, че в любовта трябва да обичаш другия повече от себе си. Според Александър Балабанов в произведенията на Сенкевич най-добре е изобразена любовта и това личи в действията на младия римски аристократ. Виниций претърпява огромна трансформация под влияние на любовта, променя мирогледа си, начина си на живот, и от буен млад патриций се превръща в любвеобвилен християнин (Балабанов, 1904, с. 6 – 9). В края на произведението той бяга от Рим, защото осъзнава, че след настъпилата промяна неговото място е далеч от този Вавилон, в който се вихрят убийства и предателства.

Римският император обаче се чувства прекрасно в града под Палатин, той непрекъснато търси тръпката, новото усещане за величие, което ще го направи безсмъртен в паметта на изкуството, като за целта постоянно иска одобрението на Петроний и на тълпата. Ахенобарба е неуверен артист, който желае публиката да го боготвори, а Петроний да го възхвалява. Той не познава християните, затова лесно ги обвинява в палежа на Рим и още по-бързо ги осъжда на смърт, за него те са подходящата изкупителна жертва. Неговите желания са спонтанни, прибързани и необмислени, което носи на Рим предимно неприятности. Нерон издига в култ собствената си личност и непрекъснато подхранва тази възхвала, той се стреми да създава различни произведения, желае да бъде естет и търси красотата в изкуството, но се превръща в диктатор, лишен от всякакви чувства и вътрешна красота. Заради себе си, заради егото си убива най-близките си, дори и детето на Попея Августа, това е варварство и то не може да кореспондира с красотата. Според Олеся Николова „Меднобрадият е и „майкоубиец“, и братоубиец“. Той храни тълпите с „кръв“, „хляб“ и „зрелища“. Изпраща смъртта в домовете на хората. Неговата сила се крепи върху жертвите, принесени в името на властта му“ (Николова, 2016). Нерон претендира, че е поет и търси естетиката, а в същото време извършва подлости, убийства, палежи и всякакви апокалиптични престъпления. Меднобрадият търси красота в негативните емоции, в болката, разочарованието, смъртта, той налага със сила култа към личността си.

На приема, който дава в началото на творбата, императорът носи туника с аметистов цвят, забранен за простосмъртните, той обича зрелищата и държи да е в центъра им. Превръща в такова и смъртта на детето си, на погребението плаче неутешимо, карайки тълпата да му съчувства и да лее сълзи с него. Скръбта на Нерон за загиналата дъщеря е роля, която той играе неубедително и фалшиво, както смята и Петроний, който не вярва, че цезарят е способен на истински чувства дори към детето си: „Освен това не можеше да издържа в позата на няма вкаменена болка, а правеше от време на време жестове, като че ли посипва главата си с прах от земята, и понякога глухо стенеше“ (Сенкевич, 1998, с. 102). В зрелище се превръща и горящият Рим, подпален, защото римският император иска да види горящ град, подобно на Приам, който е гледал горящата Троя, и този пожар трябва да вдъхнови поета Нерон, който заема поза за речитиране и чака аплодисменти.

Всички тези действия на императора не са по вкуса на Петроний, който обича красотата и я търси навсякъде, арбитърът на елегантността не обича войната не защото тя сее смърт и разруха, а защото под палатките ноктите се пукат и губят розовия си цвят. В Рим според него всичко е повърхностно и никой не различава нравствено от безнравствено, за себе си твърди същото, но пък той различава красивото от безобразното, което смята за по-важно. Той търси естетиката тук и сега и иска да ѝ се наслади веднага, защото животът тече и човек трябва да пие от него с пълни шепи. Петроний е суетен, възмущава се, че Отон се е занемарил и отделя прекалено малко време за своята фризура. Като истински ценител недоволства, че Рим се е напълнил с поети и дори Нерон пише стихове. В дома му, както и в този на Виниций, е пълно с красиви робини, които биват наричани „тела“. Арбитърът на елегантността подарява на Виниций Евника, защото я смята за част от къщата, според него жената има 3-4 души, но никоя от тях не е разумна. Петроний обича насладата и удоволствието, които животът му предлага, и не желае да се променя или пък да променя начина си на живот. Той играе умело играта на Нерон, защото му е забавно да маркира артистичния упадък и постоянните провали на Меднобрадия. Римляните го харесват, понеже той се застъпва за цяла фамилия роби, осъдени на смърт от цезаря, но не знаят, че това е било просто защото *arbiter elegantiarum* не обича кланетата, които, както смята той, отиват на скитите, но са недостойни за римляните. Той презира тълпата като естет и като аристократ, не се сеща да е правил услуга някому, въпреки че спасява и

Веспасиан от гнева на Нерон, защото има неблагоприятното да заспи, докато императорът чете стиховете си.

Отношението на Петроний към жените търпи трансформация в хода на сюжета. Това, което променя неговия светоглед за ролята на жената в семейството и обществото, е гостуването в дома на Авъл Плавций. Помпония Грецина, съпругата на Авъл, обърква представите му, тя е аристократка, която не посещава светски събития, достолепна е, обича уюта на дома и не е покварена. Тя е нещо съвършено различно в този римски свят, заради което Петроний пита уважение към нея. Домът ѝ е спокоен и римският патриций е поразен от хармонията в него, той открива красотата на семейния уют в съвършено различна форма, непозната нему. Петроний търси красотата заради самата красота, търси я във всичките ѝ форми и осъзнава, че не я познава напълно, тя се оказва непредвидима и се появява на неочаквано място, в необикновена форма – семейната хармония.

Цялата информация за личността на Петроний читателят получава в първите страници на романа, но това става плавно и постепенно. Всяка една, дори дребна, случка в творбата допринася за разкриването на навик или черта от характера на римския патриций. Оттук следват няколко неща, които са важни за Петроний – борбата със и за Нерон, срещата с християните, разговорите с апостолите Петър и Павел и това, което не е характерно за него – иска да опази Виниций, да защити неговата любов с Лигия, въпреки че тя е християнка и той не разбира нейния свят. Арбитърът на елегантността не упреква или съди своя племенник, макар да спори с него и да не го разбира, му помага да оцелее сред чудовищния и безмилостен римски аристократичен свят, на който самият той става жертва.

Сблъсъкът на Петроний с Нерон е предаден през погледа на римския патриций. В този художествен похват е заключен дълбок смисъл, Петроний не съди цезаря, не го упреква, а го манипулира, сарказмът и иронията са негови постоянни съюзници в оценките на художествените напъни на мнимия артист. Нравствената поквара на римския владетел е достигнала такива големи размери, че не се нуждае от оценката и коментара на един моралист. Ахенобарба обича похвалите и ласкателствата на *arbiter elegantiarum*, нещо повече – той се страхува от тези оценки, търси постоянното одобрение на естета, не се доверява никому другиму и това удължава живота на Петроний в Палатин. Самият арбитър на елегантността не е моралист, защото знае, че Нерон не е наивник и няма никакъв шанс в обкръжението на императора с риторика, възхваляваща моралните устои на обществото. Римският император морално дискредитира сам себе си именно като институция, която произвежда зло. Авторът разбира тази ситуация и затова противопоставя на владетеля не моралиста, а естета.

Срещата на Петроний с християните, диспутите, които води с тях, са сблъсък на два различни начина на живот, на две противоположни схващания как трябва да се живее и как да се умре. Християните проповядват любов, справедливост, милосърдие, докато Петроний казва „Не искам да зная за нищо, което може да развали живота ми и да унищожи красотата му. Не е важно дали нашите богове са истински, но те са красиви, на нас ни е весело при тях и можем да живеем безгрижно“ (Сенкевич, 1998, с. 237). За артистичната душа на естета тези морални учения на християните са скучни, защото неговата философия за изпълването на живота със смисъл е съвсем друга. Той не приема тази нова религия, но не я отхвърля, според него християнството е скучно, то води до еднообразие и не предлага никакви светски удоволствия, напротив, дори ги избягва, а Петроний е човек на угодата и затова тази нова религия не може да му въздейства. Християните проповядват спасение на душата, а Петроний търси наслада за тялото и душата. Християните казват, че задгробният живот е по-добър, Петроний иска да живее добре на този свят.

В този роман Петроний действа чрез словото си, което е наставническо, закрилящо и напътстващо спрямо Виниций, манипулативно спрямо Нерон и подозрително спрямо християнството. Това слово губи силата и влиянието си над Виниций, който е влюбен и никакви думи не могат да въздействат на чувствата му. Естетът знае, че в един момент неговото влияние над императора ще изчезне и това ще бъде краят му, но не се тревожи, напротив, наслаждава се на мига и на оставащото време, в което умело „наставлява“ Меднобрадия.

Петроний приема философски и спокойно съдбата си и осъзнава, че последният му час приближава. Той си отива така, както живее, организира пишно тържество и след него се самоубива. Смъртта му е осъзната, спокойна и дори красива: „Живях, както исках, и ще умра,

както ми харесва!“ (Сенкевич, 1998, с. 407). По този въпрос Николай Даскалов заявява: „В смъртта на Петроний сякаш няма смърт, а едно вечно прощаване с хармонията, един красив, морен и безкраен залез на античния свят с неговите бликащи от жизнерадост форми“ (Даскалов, 1994, с. 66). Петроний никога не би допуснал да бъде убит от Нерон или от когото и да е, защото това би било насилие, нещо напълно неприемливо за неговото схващане за живота и смъртта. Той е достатъчно смел и отнема сам живота си, сякаш се притеснява, че ако чужда ръка го покоси, няма да има красота в смъртта му. Отива си от този свят така, както и живее, елегантно, умира в разкош, сред грандиозен прием, на който се забавлява, звучи музика, докато текат последните минути, а с него си отива и Евника, която го обича толкова, че предпочита да умре с него, отколкото да живее без него. Сякаш с Петроний си отива и красотата, а неговите последни думи, недовършени, може би потвърждават това.

Арбитърът на елегантността е духовният наставник на младия римски патриций Марк Виниций, който с развитието на сюжета се изправя пред съвсем неочаквани проблеми, които оказват огромно влияние върху него и в крайна сметка той се променя. В началото на романа Марк Виниций е типичният римски аристократ, богат, красив, безпардонен, жесток, високомерен. Животът на малкия човек не го интересува, нещо повече, той не го забелязва. Когато е на гости у Петроний и вижда прекрасните робини, Виниций ги нарича тела. Неговото веру е, че Рим, римският начин на живот на богат аристократ и римският свят са най-важното нещо на света и като типичен патриций иска да получава всичко, и то веднага. Егото му е огромно и в желанието си да придобие всичко, е готов да го направи и насилствено, методът няма значение, важен е само крайният резултат.

Виниций не иска просто да обича Лигия, а по-скоро желае да я притежава, за него тя е любовен трофей, защото представата му за обич е такава, той насилва любовта, заповядва и не смята, че трябва да се отдаде на това чувство, а само да получава от него. И в този аспект бягството на Лигия е шок за него, яростта му е огромна, понеже някой е дръзнал да отнеме наладата му. За него Лигия е трофей, който носи удоволствие, и в гнева си убива един стар роб на име Гулон, който го е отгледал от дете. Младият патриций обича да причинява болка и смърт, със задоволство мисли за късия си римски меч, от който тече кръв. Желанието на Виниций е да постигне всичко, което си науми, и неговото „искам“ не знае граници, а разумът му не приема никакви съществуващи ограничения, които могат да го спрат. Изключително изненадан е, когато християните отвръщат с добро на злото, което той им носи, и когато научава, че Урс, с когото общува, е свободен човек, се успокоява само защото така римското му достойнство е по-малко ранено.

Пречупването на Виниций започва, когато слуша разказа на Св. Петър за смъртта на Христос. Християнството е нещо ново и различно за него, то проповядва смирение, спокойствие, доброта, докато неговият римски свят е агресивен, пошъл, пълен с интриги и предателства, екстровеертен свят, докато християнският е интровертен. Младият римски пълководец започва да се променя, защото попада в друга идеологическа среда, той започва да забелязва малкия човек, започва да се интересува от чувствата на Лигия, спомня си високомерието на баща си и всичко това води до изповед пред Петроний, според който любовта променя вкуса на Петроний, а на него променя душата: „Твоята любов е променила обонянието ти и ти предпочиташ теменугата пред вербената, а на мене тя промени душата, тъй че въпреки моята скръб и страст предпочитам Лигия да бъде такава, каквато е, отколкото да прилича на другите“ (Сенкевич, 1998, с. 195). Маргрета Григорова твърди, че младият римски патриций разбира тайната на спокойствието, което излъчват християните, той започва да изпитва щастие и блаженство от това (Григорова, 2003, с. 88). Виниций се влива в християнския свят и приема новата религия, защото има мотив и той е любовта, докато Петроний се докосва до християнското учение, но го отхвърля, защото философията, която проповядват за начина на живот, не му харесва. Нерон дори не се допира до християните, той не ги познава, но с лекота ги осъжда на смърт.

В една своя статия Сенкевич твърди, че историческият роман не изкривява истината, а дори я допълва и обяснява (Сенкевич, 2020, с. 86). „Quo vadis, Domine!“ е исторически роман, в който Рим, управляван от император Нерон, на повърхността е блестящ, красив, естетически ориентиран към изкуството и красотата. Но под тази повърхност изпълзва неговата истинска същност, град на предателства, убийства, лицемерие, жестокост, налагащ волята си с оръжие и кръв. Град на огнени и кървави зрелища, на отвратителни вакханалии, които превръщат хората

в зверове. И на трона на този свят стои един император, който смята себе си за равен на боговете и иска да превръща всичко в поезия и изкуство, а вместо това сее смърт и опустошение. Вселената на древния Рим е свят на задоволяване на егото и личните желания. Владетелят на този свят – Нерон, иска да го почитат като велик артист, той търси красотата, но при него тя се изражда и се превръща в брутална смърт. Неговият арбитър на елегантността Петроний се наслаждава на живота, вижда красота навсякъде, умее да я почита и да я възхвалява. С безупречната си интуиция усеща настъпващата промяна в римския свят, но отказва да бъде част от нея, защото, в тази нова реалност няма място за хора като него, той ще бъде излишен, а да промени начина си на мислене този естет дори и не обмисля. Християнското учение обаче обхваща младия Виниций, който се влюбва в Лигия и се променя, мотивиран от голямата обич към една жена, и тази любов става основна причина младият римски патриций да влезе в християнското семейство. Императорът на Рим дори не вижда, че светът вече започва да се променя, той е твърде влюбен в себе си, за да забележи околните. Оказва се, че в борбата между суета и нравственост надделява любовта, която стои в основата на християнското учение. Нерон и Петроний не осъзнават, че може би им липсва обич, при тях егото взима надмощие и не допуска любовта в чистия ѝ вид да влезе в живота им.

БИБЛИОГРАФИЯ:

- Балабанов, А. (1904)** Хенрик Сенкевич. Библиотека, III/1, с. 6 – 9. (Balabanov, A. Henrik Senkevich. Biblioteka, III/1, s. 6 – 9).
- Даскалов, Н. (1994)** *Оспорвани шедьоври: Quo vadis – Хенрик Сенкевич, Фараон – Болеслав Прус, Пенелица – Стефан Жеромски.* София: УИ „Св. Климент Охридски“, с. 66. (Daskalov, N. Oспорvani shedyovri: Quo vadis – Henrik Senkevich, Faraon – Boleslav Prus, Pepelishta – Stefan Zheromski. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, s. 66).
- Георгиев, Е. (1971)** *Очерки по история на славянските литератури.* Ч. 2. София: Наука и изкуство, с. 40. (Georgiev, E. Oчерki po istoria na slavyanskite literaturi. Ch. 2. Sofia: Nauka i izkustvo, s. 40).
- Григорова, М. (2003)** *Литературни посвещения.* Велико Търново: Фабер, с. 88. (Grigorova, M. Literaturni posveshteniya. Veliko Tarnovo: Faber, s. 88).
- Куев, К. (1998)** „Quo vadis“ и историческите романи на Хенрик Сенкевич – В: Сенкевич, Х. *Quo vadis, Domine?* София: Абагар, с. 9. („Quo vadis“ i istoricheskite romani na Henrik Senkevich – V: Senkevich, H. Quo vadis, Domine? Sofia: Abagar, s. 9).
- Николова, О. (2016)** Сакралното и профанното в романите „Quo Vadis“ на Хенрик Сенкевич и „Майстора и Маргарита“ на Михаил Булгаков/ Част 2. // *Е – същност. Портал за култура и хуманитаристика.* <<https://e-sustnost.com/архив/есеистика//2016/11/11/сакралното-и-профанното-в-романите-quo-va-2/>> (11. 11. 2016). (Nikolova, O. Sakralното i profannoto v romanite „Quo Vadis“ na Henrik Senkevich i „Maystora i Margarita“ na Mihail Bulgakov/ Chast 2. // E – sashtnost. Portal za kultura i humanitaristika). <<https://e-sustnost.com/архив/есеистика//2016/11/11/сакралното-и-профанното-в-романите-quo-va-2/>> (11. 11. 2016).
- Сенкевич, Х. (2020)** За историческия превод – В: *Славянски диалози.* Пловдив: ПУИ „Паисий Хилендарски“, кн. 25, с. 86. (Senkevich, H. Za istoricheskaya prevod – V: Slavyanski dialozi. Plovdiv: PUI „Paisiy Hilendarski“, kn. 25, s. 86).
- Сенкевич, Х. (1998)** *Quo vadis, Domine?* София: Абагар. (Senkevich, H. Quo vadis, Domine? Sofia: Abagar).